

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekmurodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abduxalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Kulbekova Nasiba,

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining
Toshkent viloyatidagi Xalq qabulxonasi mudiri o'rinbosari,
sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG'UNLIGI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada inson salohiyati va barqaror taraqqiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sotsiologik va institutsional yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Inson kapitali, qobiliyatlar yondashuvi, ta'lim sifati, bandlik, tadbirkorlik, ijtimoiy kapital va hududiy tenglik omillarining davlat siyosatidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Davlat barcha ijtimoiy ehtiyojlarni yakka o'zi hal qila olmasligi, shu bois oila, mahalla, ta'lim muassasalari, ish beruvchilar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolik tashabbuslari bilan hamkorlik zarurligi asoslanadi. Shuningdek, inson salohiyatini baholashda «resurs – jarayon – natija – ta'sir» modeli va kompleks indikatorlardan foydalanish taklif etiladi. Tadqiqot yakunida davlat siyosati samaradorligini oshirishga doir amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: barqaror taraqqiyot, inson salohiyati, inson kapitali, qobiliyatlar, ta'lim sifati, bandlik, tadbirkorlik, ijtimoiy kapital, mahalla, davlat siyosati, ijtimoiy tenglik, monitoring.

Кулбекова Насиба,

заместитель руководителя Народной приемной Президента Республики Узбекистан в
Ташкентской области,
доктор философии (PhD) по социологическим наукам

ГАРМОНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье на основе социологического и институционального подходов анализируется взаимосвязь человеческого потенциала и устойчивого развития. Рассматривается роль человеческого капитала, подхода возможностей, качества образования, занятости, предпринимательства, социального капитала и территориального равенства в государственной политике. Обосновывается, что государство не может самостоятельно удовлетворить весь комплекс социальных потребностей, поэтому необходима координация усилий семьи, махалли, образовательных учреждений, работодателей, негосударственных организаций и гражданских инициатив. Для комплексной оценки человеческого потенциала предлагается использовать модель «ресурс – процесс – результат – воздействие» и систему взаимосвязанных социальных индикаторов. В завершение сформулированы практические предложения по повышению результативности государственной политики в данной сфере.

Ключевые слова: устойчивое развитие, человеческий потенциал, человеческий капитал, подход возможностей, качество образования, занятость, предпринимательство, социальный капитал, махалля, государственная политика, социальное равенство, мониторинг.

Kulbekova Nasiba,

Deputy Head of the People's Reception Office of the President of the Republic of
Uzbekistanin Tashkent Region,
Doctor of Philosophy (PhD) in Sociological Sciences

HARMONY OF HUMAN POTENTIAL AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ABSTRACT

The article analyzes the relationship between human potential and sustainable development through sociological and institutional approaches. It examines the role of human capital, the capability approach, education quality, employment, entrepreneurship, social capital, and territorial equality in public policy. The study argues that the state cannot meet the full range of social needs on its own; therefore, coordinated participation by families, mahallas, educational institutions, employers, non-governmental organizations, and civic initiatives is required. For a comprehensive assessment of human potential, the article proposes a “resources – process – outcomes – impact” model and a system of interconnected social indicators.

Key words: sustainable development, human potential, human capital, capability approach, education quality, employment, entrepreneurship, social capital, mahalla, public policy, social equality, monitoring.

KIRISH

Barqaror taraqqiyot iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va ekologik muvozanatni bir-biridan ajratmagan holda qarashni talab qiladi. Bunday tizimda inson nafaqat iqtisodiy ishlab chiqarish omili, balki tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik madaniyatni shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni yaratish va ijtimoiy mas'uliyatni amalga oshirish subyekti hisoblanadi. “O'zbekiston — 2030” strategiyasida ham har bir insonga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib sharoit yaratish ustuvor maqsadlardan biri sifatida belgilangan [6]. Mazkur yo'nalishlarning amaliy ijrosi davlat organlarining rasmiy axborot resurslarida muntazam yoritib boriladi [11].

Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida ham inson salohiyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalari, energiya tejamkor ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik transport va suv resurslarini tejash kabi yo'nalishlar faqat texnik investitsiyalarni talab qilmaydi. Bu sohalarida ishlaydigan mutaxassislar, muhandislar, tadbirkorlar, ekologlar va boshqaruv kadrlarining yangi kompetensiyalari zarur. Aholining ekologik madaniyati ham barqaror taraqqiyotning inson omilini tashkil qiladi. Shu ma'noda inson 80 ata, uning huquq va qonuniy manfaatlarini davlat siyosatining markaziga qo'yish inson salohiyatini rivojlantirishning 80 ata80ive asosini kuchaytiradi [5].

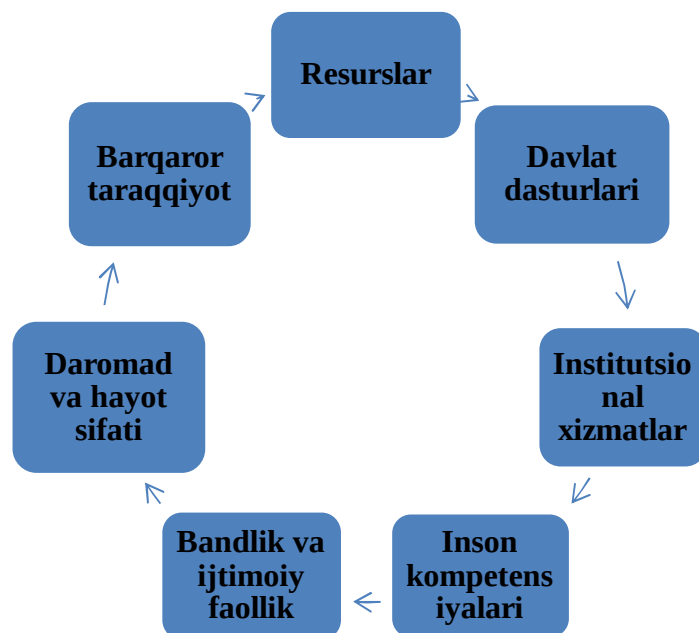
METODOLOGIYA

Inson salohiyatini yuksaltirishda davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik metodologiyasi muhimdir. Davlatning barcha ijtimoiy ehtiyojlarni yakka o'zi hal qilishi mumkin emas. Oila, mahalla, ta'lim muassasalari, ish beruvchilar, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolarning o'z tashabbuslari inson salohiyatini shakllantirish jarayonida ishtirok etadi. Davlat siyosati ushbu subyektlar o'rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtiruvchi institutsional mexanizmlarni yaratishi zarur.

Bunda mahalla instituti alohida ahamiyatga ega. Mahalla aholining ehtiyojlarini aniqlash, ijtimoiy muammolarni lokal darajada hal qilish, ishsiz fuqarolarni kasbga yo'naltirish, yoshlarni ta'lim va mehnat faoliyatiga jalb qilish, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar bilan ishlash kabi jarayonlarda inson salohiyatini rivojlantirishning amaliy bo'g'iniga aylanishi mumkin. Buning uchun mahalla faqat ijtimoiy yordam taqsimlovchi institut emas, balki inson imkoniyatlarini aniqlovchi va ularni rivojlantiruvchi institut sifatida shakllanishi muhim.

Metodologik nuqtai nazardan davlat siyosatining inson salohiyatiga ta'sirini baholashda «resurs – jarayon – natija – ta'sir» kesimi samarali hisoblanadi. Resurs bosqichida ta'lim va tibbiyot muassasalari, moliyaviy mablag'lar, infratuzilma va kadrlar baholanadi. Jarayon bosqichida ushbu

resurslardan qanday foydalanilayotgani o'rganiladi. Natija bosqichida ta'lim sifati, bandlik, kasbiy malaka va salomatlik ko'rsatkichlari kabi o'zgarishlar aniqlanadi. Ta'sir bosqichida esa inson hayot sifati, mehnat unumdorligi, ijtimoiy faollik va hududiy taraqqiyotga uzoq muddatli ta'sir o'rganiladi. Bunday tahlilni rasmiy mehnat bozori 81 ata'lim statistikasi bilan birlashtirish natijalarning dalillarga asoslangan bahosini shakllantirish imkonini beradi [10]. Ushbu kesimni quyidagicha ifodalash mumkin:

1-rasm. Davlat siyosatining inson salohiyatiga ta'sirini baholashning konseptual sxemasi

Buning amaliy qiymati shundaki, davlat dasturining samaradorligi faqat ajratilgan mablag' yoki amalga oshirilgan tadbirlar soni bilan emas, balki inson hayotida yuzaga kelgan real o'zgarishlar bilan o'lchanadi. Shuning uchun monitoring tizimi kirish resurslari, xizmatlar sifati, bevosita natijalar va uzoq muddatli ijtimoiy ta'sirni bir-biridan ajratishi lozim.

Natijada inson salohiyatini yuksaltirishning metodologik asoslari bir nechta o'zaro bog'liq ilmiy yondashuvlarni birlashtiradi. G. Becker inson kapitalini ta'lim, kasbiy tayyorgarlik va salomatlikka yo'naltirilgan investitsiyalar natijasi sifatida tushuntiradi [4]. A. Sen esa taraqqiyotni insonning real tanlovlari va imkoniyatlari kengayishi bilan bog'laydi [9]. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi Yangi O'zbekiston sharoitida inson salohiyatini faqat iqtisodiy kategoriya emas, balki keng ijtimoiy taraqqiyot kategoriyasi sifatida o'rganish imkonini beradi.

ASOSIY QISM

Inson salohiyatini yuksaltirishning amaliy mazmuni ta'lim sifati, sog'liqni saqlash, bandlik, kasbiy tayyorgarlik, tadbirkorlik, raqamli kompetensiyalar, innovatsion faollik, ijtimoiy kapital va fuqarolik faolligi kabi yo'nalishlar kesimida ochib berilishi mumkin. Bunday yondashuv davlat siyosatining inson imkoniyatlarini shakllantirishdan boshlab, ularni real ijtimoiy-iqtisodiy natijaga aylantirishgacha bo'lgan butun jarayonni kompleks baholash imkonini yaratadi.

Inson salohiyatini yuksaltirish jarayonida ta'lim tizimining o'rnini faqat bilim berish vazifasi bilan cheklab bo'lmaydi. Ta'lim insonning intellektual, ijtimoiy, kasbiy va ma'naviy imkoniyatlarini bir vaqtning o'zida shakllantiradigan murakkab ijtimoiy institutdir. Yangi O'zbekiston sharoitida ta'limning inson salohiyatiga ta'sirini baholashda ta'limga sarflanayotgan resurslar, qamrov, ta'lim sifati, mehnat bozori bilan muvofiqlik, pedagogik kadrlar salohiyati, raqamli ta'lim imkoniyatlari va ta'lim natijalarining ijtimoiy amaliyotda qo'llanishi bir butun tizim sifatida qaralishi lozim. 2024-yildagi rasmiy monitoringda oliy ta'lim tashkilotlari faoliyati bir qator sifat indikatorlari, jumladan ilmiy salohiyat, infratuzilma va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlanganlik bo'yicha baholangan [7].

Inson salohiyatining shakllanishida maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'lim va mehnat faoliyatigacha bo'lgan bosqichlarning uzviyligi katta ahamiyatga ega. Bolaning erta yoshdagi kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi keyingi ta'lim bosqichlaridagi natijalarga ta'sir qiladi. Umumiy o'rta ta'lim fundamental bilim va tafakkur asoslarini shakllantiradi. Professional ta'lim kasbiy yo'nalishni belgilaydi. Oliy ta'lim murakkab intellektual va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Mehnat faoliyati esa olingan bilimlarni amaliy tajriba bilan boyitadi. Qayta tayyorlash va malaka oshirish inson salohiyatini mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashtiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv shaxsning nimani bilishidan ko'ra, o'z bilimini qanday qo'llay olishiga ko'proq e'tibor qaratadi. Masalan, iqtisodiyot fakulteti talabasi iqtisodiy nazariyalarni yaxshi bilishi mumkin, lekin ma'lumotlarni tahlil qilish, elektron jadvallar bilan ishlash, bozor ma'lumotlarini talqin qilish yoki amaliy iqtisodiy muammoni hal qilish qobiliyati yetarli bo'lmasa, uning kasbiy salohiyati to'liq shakllangan deb bo'lmaydi. Shu sababli zamonaviy ta'limda bilim, ko'nikma, munosabat va amaliy tajribaning birligiga erishish muhim.

Mehnat bozoridagi o'zgarishlar inson salohiyatini yuksaltirish metodologiyasiga yana bir muhim tushuncha — moslashuvchanlikni kiritadi. Texnologik o'zgarishlar natijasida kasblar mazmuni o'zgarishi, yangi kasblar paydo bo'lishi, ayrim ish jarayonlarining avtomatlashishi mumkin. Bunday sharoitda insonning bir marta olgan kasbiy malakasi emas, balki yangi bilimlarni o'zlashtirish qobiliyati muhim strategik resursga aylanadi. M. Porterning raqobat ustunligi haqidagi yondashuvi ham milliy raqobatbardoshlikni malaka, innovatsiya va ishlab chiqarish samaradorligi bilan bog'laydi [8].

Bu holatni «moslashuvchan inson salohiyati» tushunchasi orqali ifodalash mumkin. Moslashuvchan inson salohiyati deganda shaxsning o'zgaruvchan texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy muhitda yangi bilim va ko'nikmalarni tez o'zlashtirishi, kasbiy yo'nalishini qayta belgilashi, yangi faoliyat turlariga moslashishi va o'z qobiliyatlarini yangi sharoitda qo'llay olishi tushuniladi.

Inson salohiyatini yuksaltirishda tadbirkorlik faolligi ham muhim ko'rsatkichdir. Tadbirkorlik insonning tashabbuskorligi, mustaqil qaror qabul qilishi, imkoniyatlarni ko'ra bilishi, risklarni baholashi va resurslarni samarali birlashtirish qobiliyatini talab qiladi. Shu sababli tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati faqat kredit yoki subsidiya berish bilan cheklanmasligi kerak. Tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish, bozor ma'lumotlaridan foydalanish, biznes-rejalashtirish, raqamli savdo va boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish ham inson salohiyati siyosatiga kirishi zarur.

Ayniqsa, yoshlar tadbirkorligida inson salohiyati bilan institutsional muhit o'rtasidagi bog'liqlik yaqqol namoyon bo'ladi. Yoshda biznes g'oyasi bo'lishi mumkin, lekin moliyaviy bilim, bozor haqida ma'lumot, huquqiy bilim yoki boshqaruv tajribasi yetishmasa, g'oyani amalga oshirish qiyinlashadi. Shu sababli tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning kompleks sxemasi bilim, ko'nikma, moliyaviy resurs, maslahat va bozorga chiqish imkoniyatlarining ketma-ket bog'lanishini nazarda tutishi lozim:

Bunday sxemada kredit yoki moliyaviy resurs zanjirning bitta elementi hisoblanadi. Inson salohiyati nuqtai nazaridan esa bilim, ko'nikma va institutsional qo'llab-quvvatlash birligi asosiy ahamiyatga ega.

Inson salohiyatini yuksaltirishda xotin-qizlarning iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirish ham muhim yo'nalishdir. Aholining salmoqli qismini tashkil etuvchi xotin-qizlarning ta'lim, mehnat, tadbirkorlik, ilm-fan, boshqaruv va jamoatchilik faoliyatidagi imkoniyatlaridan to'liq foydalanish milliy inson salohiyatining umumiy hajmiga ta'sir qiladi. Bunda masala faqat bandlik darajasini

oshirish bilan cheklanmaydi. Kasbiy o'sish, munosib mehnat sharoiti, qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etish va tadbirkorlik imkoniyatlarini kengaytirish ham muhim.

Inson salohiyatining gender tarkibini baholashda «ishtirok» va «natija» ko'rsatkichlarini ajratish zarur. Masalan, ta'limga qabul qilinganlar sonining oshishi ishtirok ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Lekin bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanishi, kasbiy o'sishi va daromad darajasi natija ko'rsatkichlarini ifodalaydi. Davlat siyosatining samaradorligini aniqlashda har ikki bosqichni birgalikda baholash talab etiladi.

Inson salohiyatining rivojlanishida ijtimoiy kapital ham muhim metodologik kategoriyadir. Ijtimoiy kapital insonlar o'rtasidagi ishonch, hamkorlik, o'zaro yordam, ijtimoiy tarmoqlar va umumiy me'yorlar orqali shakllanadi. Yuqori ijtimoiy kapitalga ega muhitda axborot almashinuvi, hamkorlik va jamoaviy harakat imkoniyatlari kengayadi. Insonning shaxsiy salohiyati ijtimoiy tarmoqlar orqali yanada samarali namoyon bo'lishi mumkin.

Shahar va qishloq maktablarida ta'lim resurslari, internet, laboratoriyalar yoki yuqori malakali pedagoglardan foydalanish imkoniyatlarida katta tafovut mavjud bo'lsa, qobiliyatli o'quvchilarning bir qismi o'z salohiyatini to'liq namoyon qila olmasligi mumkin. Demak, inson salohiyatini yuksaltirish siyosatida «iste'dodni aniqlash» bilan birga «iste'dod uchun imkoniyat yaratish» vazifasi ham mavjud.

Hududlar kesimida inson salohiyatini baholash uchun kompleks indikatorlar tizimidan foydalanish mumkin. Masalan, yosh mutaxassisning professional bilimi uning shaxsiy salohiyatini tashkil etadi. Uning mutaxassislar tarmog'i, ustozlar bilan aloqasi, kasbiy hamjamiyatdagi ishtiroki va tajriba almashish imkoniyatlari esa ushbu salohiyatni kengaytiruvchi ijtimoiy resurs vazifasini bajaradi. Shu sababli inson salohiyatini rivojlantirishda «shaxs – ijtimoiy tarmoq – institut» uchligiga e'tibor qaratish zarur.

Ijtimoiy kapitalning muhim ko'rsatkichlaridan biri ijtimoiy ishonchdir. Fuqarolarning davlat institutlari, ta'lim muassasalari, mahalla, tibbiy xizmatlar va boshqa ijtimoiy institutlarga ishonchi ularning ushbu institutlar bilan hamkorlik qilish darajasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ishonch muhiti mavjud bo'lgan jamiyatda fuqarolarning davlat dasturlarida ishtirok etishi, yangi imkoniyatlardan foydalanishi va ijtimoiy tashabbus ko'rsatishi osonlashadi.

Inson salohiyatini yuksaltirishning metodologik tahlilida ijtimoiy tenglik va imkoniyatlar masalasi ham markaziy o'rinni egallaydi. Insonlarning qobiliyatlari turlicha bo'lishi tabiiy, lekin ularning o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlaridagi ortiqcha tafovutlar jamiyatda inson resurslarining to'liq ishga tushmasligiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli davlat siyosatida tenglikni natijalarning mutlaq tengligi sifatida emas, balki asosiy imkoniyatlarga adolatli kirish nuqtai nazaridan baholash maqsadga muvofiq (1-jadval):

Shaxs qobiliyatlarini rivojlantirish uchun adolatli imkoniyatlarni baholash indikatorlari

1-jadval

Yo'nalish	Asosiy indikatorlar	Baholash mazmuni
Ta'lim	Qamrov, sifat, ta'lim natijalari	Intellectual salohiyat
Sog'liq	Umr davomiyligi, profilaktika, tibbiy xizmatga kirish	Jismoniy salohiyat
Bandlik	Bandlik, ishsizlik, munosib ish	Iqtisodiy faollik
Kasbiy rivojlanish	Qayta tayyorlash, malaka oshirish	Moslashuvchanlik
Raqamli imkoniyat	Internet, raqamli ko'nikmalar	Raqamli salohiyat
Tadbirkorlik	Yangi bizneslar, o'zini o'zi band qilish	Tashabbuskorlik
Ijtimoiy faollik	Jamoatchilik ishtirokida qatnashish	Fuqarolik salohiyati
Innovatsiya	Ilmiy ishlanmalar, startaplar	Ijodiy salohiyat
Madaniy ishtirok	Madaniy xizmatlardan foydalanish	Madaniy salohiyat

Bunday indikatorlar tizimi davlat siyosati natijalarini kompleks monitoring qilish uchun xizmat qilishi mumkin. Bunda bitta ko'rsatkichga asoslangan baholashdan voz kechish muhim. Masalan, aholi daromadining oshishi inson farovonligining ijobiy o'zgarishini ko'rsatishi mumkin, lekin u ta'lim sifati, sog'liq, ekologik xavfsizlik yoki ijtimoiy ishonchdagi o'zgarishlarning o'rnini bosa olmaydi.

Inson salohiyatini yuksaltirish va barqaror taraqqiyot o'rtasidagi bog'liqlikni baholashda natijalarni qisqa, o'rta va uzoq muddatli darajalarga ajratish maqsadga muvofiq. Qisqa muddatda ta'lim qamrovi, kasbga o'qitish, tibbiy ko'riklar va raqamli xizmatlardan foydalanish kabi natijalar kuzatilishi mumkin. O'rta muddatda bandlik, daromad, mehnat unumdorligi, tadbirkorlik va innovatsion faollikda o'zgarishlar yuzaga chiqadi. Uzoq muddatda esa inson kapitali sifati, ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy raqobatbardoshlik va hayot sifatiga ta'sir namoyon bo'ladi. Ushbu dinamikani hududlar va ijtimoiy guruhlar kesimida rasmiy statistika asosida kuzatish alohida ahamiyatga ega [10].

Inson salohiyatini yuksaltirishni tushuntiruvchi asosiy nazariy yondashuvlarni quyidagi to'rt guruhda umumlashtirish mumkin:

1. Inson kapitali yondashuvi. G.Becker ta'lim, kasbiy tayyorgarlik va sog'liqni insonning kelgusidagi mehnat unumdorligi hamda daromadiga ta'sir qiluvchi investitsiya sifatida talqin qiladi. Shu sababli inson salohiyatiga sarflangan mablag'lar faqat ijtimoiy xarajat emas, balki uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy qaytinga ega investitsiyadir [4].

2. Qobiliyatlar yondashuvi. A.Sen taraqqiyotning markaziga resurslarning o'zini emas, balki insonning ulardan foydalanib qanday real imkoniyat va erkinliklarga ega bo'lishini qo'yadi. Bu yondashuv ta'lim, sog'liq va daromad ko'rsatkichlarini insonning tanlov imkoniyatlari bilan birgalikda baholashni talab qiladi [9].

3. Raqobatbardoshlik yondashuvi. M.Porter milliy rivojlanishning barqarorligini bilim, malaka, innovatsiya, mahsuldorlik va raqobat muhitining o'zaro ta'siri bilan bog'laydi. Inson salohiyati shu jihatdan iqtisodiyotning yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratish qobiliyatining asosiy manbalaridan biridir [8].

4. Institutsional-sotsiologik yondashuv. M.Bekmurodovning zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasiga oid qarashlari boshqaruv samaradorligini institutlar, ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar va inson omilining birligi orqali tahlil qilishga imkon beradi [3, B. 10]. Bu yondashuv inson salohiyatini rivojlantirishda davlat, mahalla, ta'lim tizimi va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikni muhim deb qaraydi.

Ushbu yondashuvlar bir-birini inkor etmaydi. Aksincha, ularni birlashtirish inson salohiyatini iqtisodiy resurs, ijtimoiy imkoniyat, institutsional natija va barqaror taraqqiyot omili sifatida bir vaqtning o'zida tahlil qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy davlat va inson qadri haqidagi qarashlarning tarixiy ildizlari Sharq tafakkurida ham uchraydi. Markaziy Osiyoning qadimiy ijtimoiy-madaniy merosida insonni qo'llab-quvvatlash, ezgulik, adolat va jamoa mas'uliyati bilan bog'liq g'oyalar «Avesto»da ifodalangan [1, B. 26–28]. Bu g'oyalar keyinchalik mintaqadagi diniy, axloqiy va siyosiy tafakkur rivojida turli shakllarda davom etgan.

Sharqda «ijtimoiy davlat»ga yaqin mazmundagi qarashlarni Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida ko'rish mumkin: unda jamiyatning maqsadi insonning komilligi va umumiy farovonligiga xizmat qiluvchi tartibni shakllantirish bilan bog'lanadi [2, B. 223]. Nizomulmulkning «Siyosatnoma» asarida esa boshqaruvning adolat, mas'uliyat va aholining manfaatlarini hisobga olishga asoslanishi zarurligi ta'kidlanadi [12, B. 98–100]. Zamonaviy sotsiologik talqinda bu tarixiy tajribani boshqaruv institutlari va inson omilining o'zaro aloqasi orqali tahlil qilish mumkin [3].

O'zbekiston sotsiologiyasida aholi tarkibi, ijtimoiy muvozanat, ijtimoiy himoya, kambag'allikni qisqartirish, mahalla va ijtimoiy hamkorlik masalalari keng o'rganib kelinmoqda. Bu yo'nalishdagi ilmiy yondashuvlarni rasmiy statistika, institutsional monitoring va hududiy ma'lumotlar bilan birlashtirish inson salohiyatidagi farqlarni aniqroq ko'rish imkonini beradi [3; 10].

XULOSA

Metodologik nuqtai nazardan inson salohiyatini o'rganishda insonga yo'naltirilgan, tizimli, institutsional, kompetensiyaviy va qobiliyatlar yondashuvlarini, ijtimoiy inklyuziya, hududiy differentsiatsiya hamda dalillarga asoslangan boshqaruv tamoyillarini birlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda davlat siyosati inson uchun tayyor natijalarni shakllantirishdan ko'ra, uning o'z qobiliyatini ro'yobga chiqarishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga yo'naltirilishi muhim.

Inson salohiyatining muhim xususiyati uning ko'p o'lchovlilikida namoyon bo'ladi. Ta'limli insonning iqtisodiy faolligi uning salomatligi, mehnat bozorida munosib ish o'rinlarining mavjudligi, raqamli infratuzilmaga kirish imkoniyati, moliyaviy resurslardan foydalanishi va ijtimoiy muhitga ham bog'liq.

Shu sababli inson salohiyatini baholashda faqat ta'lim yoki bandlik ko'rsatkichlaridan foydalanish yetarli emas. Kirish resurslari, jarayon samaradorligi, erishilgan natijalar va uzoq muddatli ijtimoiy ta'sirni qamrab oluvchi kompleks monitoring tizimi talab etiladi.

Amaliy jihatdan uchta yo'nalish taklif etiladi. Birinchidan, hududlar kesimida ta'lim, sog'liq, bandlik, raqamli imkoniyatlar, tadbirkorlik va ijtimoiy faollikni birlashtiruvchi indikatorlar panelini shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, mahalla, ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat organlari o'rtasida inson salohiyatini aniqlash hamda rivojlantirish bo'yicha ma'lumot almashinuvi va hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

Uchinchidan, davlat dasturlari samaradorligini ajratilgan resurslar hajmi bilan emas, inson hayotidagi o'lchanadigan o'zgarishlar, teng imkoniyatlar va uzoq muddatli barqaror natijalar bilan baholash maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro'yxati / Литература / References:

1. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik / Askar Mahkam tarjimai. – Toshkent: Sharq, 2001. – B. 26–28. (Avesta: Historical and Literary Monument).
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1998. – B. 223. (The City of Virtuous People).
3. Bekmurodov M.B. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi. Monografiya. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 436 b. (Modern Sociology of Management).
4. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.
5. Mirziyoyev Sh.M. Inson qadri, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari uchun. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 416 b. (For Human Dignity, Rights, Freedoms and Legitimate Interests).
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/6600413> (On the Uzbekistan — 2030 Strategy).
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta'lim tashkilotlarining ta'lim sifati samaradorligi bo'yicha monitoring natijalari to'g'risida ma'lumot. – 2024. URL: <https://www.digital.gov.uz/oz/edu/news/view/28195> (Information on the Results of Monitoring the Effectiveness of Education Quality in Higher Education Organizations).
8. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.
9. Sen A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Mehnat bozori va ta'lim bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar, 2024. URL: <https://stat.uz/uz/> (Official Statistics on the Labor Market and Education).
11. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. Rasmiy davlat axborotlari. URL: <https://gov.uz/uz> (murojaat sanasi: 09.10.2026). (Government Portal of the Republic of Uzbekistan).
12. Nizomulmulk. Siyosatnoma (Siyar ul-muluk). Ikkinchi to'ldirilgan, qayta ishlangan nashri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – B. 98–100. (Siyosatnama / Siyar al-Muluk).

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000